

és/vagy

Agatha Christie egyik regényében olvashatjuk, hogy a hősnő „hozzájut az örökségéhez, ha eléri a huszonegy éves kort vagy férjhez megy”. Nyilvánvaló, hogy a hősnő akkor is hozzájuthat az örökséghez, ha 20 éves korában házasságot köt, ez világosan kitűnik a mondatból. Ha a feltételek közül *valamelyik* teljesül, akkor a hősnő örököl, másképpen a két feltétel közül *legalább az egyiknek* teljesülnie kell. Teljesülhet mindkettő is, ha egyébként nincs kizárva a két feltétel egyidejű bekövetkezése. (Ez persze elképzelhető, ha mondjuk a regénybeli Angliában kizárt lett volna a házasságkötés 21 éves kor előtt.) A mondatból tehát világos, hogy az örökség feltétele, hogy teljesüljön az egyik vagy a másik feltétel, az sem baj, ha mindkettő, de egy elég. Ezért igencsak meglepődnénk, ha ezt olvasnánk, hogy: a hősnő „hozzájut az örökségéhez, ha eléri a huszonegy éves kort és/vagy férjhez megy”. Nem értenénk, hogy mit is akart kifejezni a szerző. Agatha Christie helyesen használta a vagy kötőszót és az olvasó is érti: a vagy megengedi az együttes előfordulást is, minden további – az élő nyelvtől idegen – megtámogatás, túlhangsúlyozás nélkül is.

Az utóbbi idők nyelvi vírusa az írott nyelvben lépten-nyomon megtalálható és/vagy kötőszóképződmény. Nem világos, hogy mit jelent: együtt kell-e használnunk a két kötőszót, tehát és és vagy, esetleg alternatívaként, tehát és vagy vagy? Azok, akik gyakran használják, azt kívánják hangsúlyozni, hogy ezzel a kötőszófélével összekötött lehetőségek közül az egyik, vagy másik, vagy mindkettő teljesülhet: „A vádlottat elítélik, ha bebizonyosodik hogy zsarolt és/vagy korrupciós ügybe keveredett”. Ebben a mondatban azonban elegendő és helyes a vagy kötőszó használata, ez ugyanis megengedi az együttes előfordulást is: „A vádlottat elítélik, ha bebizonyosodik hogy zsarolt vagy korrupciós ügybe keveredett”.

Egy másik példa. Ha az igazgató azt mondja a tanulónak: „küldd be édesanyádat vagy édesapádat”, ez nyilván azt jelenti, hogy „beszélni szeretnék szüleiddel, legalább az egyikükkel”. Ha azt szeretnénk kifejezni, hogy csak az egyik lehetőség valósulhat meg, akkor a vagy vagy-ot használjuk, esetleg – beszédben – hangsúlyozzuk a vagy kötőszót. Ha az igazgató azt mondja a tanulónak: „küldd be vagy édesanyádat vagy édesapádat”, ezt nyilván akkor mondja, ha például közös programja lesz a nevelőknek és a szülőknek, de már csak egy ülőhely szabad.

Az és/vagy használata ellen három kifogást emelhetünk.

1. **Az és/vagy szükségtelen.** Sehol nem találjuk ennek a szimbólumnak a használatát Arisztotelész, Newton, Einstein, Gödel, Bólyai tudományos munkásságában, nem volt rá szüksége Arany Jánosnak, Babits Mihálynak, soha nem használta Thomas Mann, és a Bibliában sem találkozhatunk vele. Az emberek pontosan ki tudták fejezni magukat a nyelv szerves fejlődése során kialakult – és a logikai szabályokhoz illeszkedő – kötőszavak használatával.

2. **Az és/vagy nyelvileg káros,** logikailag nehezen kezelhető. Ismeretes, hogy az ún. logikai *de Morgan*-azonosságok szerint, ha egy olyan kijelentést tagadunk, amely két állításból a vagy kötőszóval összekapcsolva jön létre, akkor azt úgy tehetjük meg, hogy mindkét tagmondatot tagadjuk, majd ezeket az állításokat az és kötőszóval kapcsoljuk össze. Példaként vizsgáljuk meg a következő mondatot. „Tévedsz, ha azt állítod, hogy Caroline elérte a 21 éves kort vagy már férjhez ment. Vagyis az igazság az, hogy Caroline nem érte el a 21 éves kort és férjhez sem ment.”

Fordítva: ha egy olyan kijelentést tagadunk, amely két állításból az és kötőszóval összekapcsolva jön létre, akkor azt úgy tehetjük meg, hogy mindkét összetevőt tagadjuk, és ezeket az állításokat a vagy kötőszóval kapcsoljuk össze. „Nincs igazad, ha azt gondolod, hogy Sára holnap eljön a találkozóra és eljön vele a férje, Sándor is. Biztos vagyok abban, hogy Sára vagy Sándor otthon marad, mert nem hagyhatják egyedül gyermekeiket, más szóval: Sára vagy Sándor nem jön el.”

Hogyan tagadjuk az és/vagy „kötőszóval” összekötött kijelentéseket? Alakítsuk át az előbbi példamondatot! „Tévedsz, ha azt állítod, hogy Caroline elérte a 21 éves kort és/vagy már férjhez ment. Vagyis az igazság az, hogy Caroline nem érte el a 21 éves kort vagy/és férjhez sem ment.” Esetleg írjunk a vagy/és helyett és-t? Egyik megoldás sem felel meg a logika szabályainak. Az és/vagy „kötőszó” használata logikai nehézségeket eredményez.

3. **Az és/vagy csúf, esztétikai szempontból kifogásolható.** Hogyan mondjuk ki ezt a beszélt nyelvben? Hogyan olvassuk fel? Rádióban vagy televízióban – esetleg a Parlamentben – időnként felfigyelhetünk erre a furcsa nyelvi jelenségre. Néha így fogalmaznak „és vagy” vagy így: „és per vagy”. Az egyik rosszabb, mint a másik. Ha az írott nyelvben még megengedhető lenne is, a beszélt nyelvben (amely elsődleges az írotthoz képest) semmiképpen, mert megtöri a beszéd ritmusát. Szép beszédben nem fordulhat elő.

2005. június 1.

Dr. Baranyi Károly